

Dovozové faly českých Keltů?

Předmětem tohoto článku je soubor čtyř (či pěti) artefaktů spojených navzájem specifickou ikonografií – falických závěsků pocházejících (či nepocházejících?) ze dvou laténských lokalit v Čechách. Ze čtyř plně plastických bronzových závěsků jsou dva dosud nepublikovány (jako místo nálezů je uvedeno oppidum Stradonic), zatímco další dva jsou tradičně spojovány se středolátenským pohřebištěm v Dobré Vodě u Hořic v Podkrkonoší.

■ Jan KYSELA

V době, kdy se dobrovodské pohřebiště stalo předmětem publikace v práci vedené Jiřím Waldhauserem (Waldhauser et al. 1987), byly již závěsky po několik desetiletí s pohřebištěm spojeny a bylo na ně dokonce poukázáno jako na zcela výjimečné doklady kontaktu mezi Středomořím a střední Evropou ve střední době laténské. Tento názor potom J. Waldhauser sám zastává i v následujících pracích (srv. Waldhauser 1999, 80). Cílem tohoto příspěvku je uvést na pravou míru dosud tradované domněnky o těchto artefaktech a v případě eventuální ztráty iluzí poskytnout čtenáři útěchu v podobě dosud jen nenápadně publikovaného artefaktu totožné ikonografie.

Okolo falů

Katalog a komentář

1. bronzový falický závěsek (obr. 1: 1) – bronzová prohnutá tyčinka ve tvaru vztyčeného mužského údů s varlaty, na horní straně na proximálním konci umístěno kruhové závěsné očko. Rozměry: d. 32 mm, š. 14 mm. Nálezové okolnosti: neznámé, domněle z pohřebiště v Dobré Vodě u Hořic bez bližších údajů. Uložení: Městské muzeum v Hořicích, inv. č. 13963. Literatura: Filip 1956, Tab. LXVIII: 6; Kruta 1983, pozn. 59; Waldhauser et al. 1987, 85, 88, Tf. 7: 9; Waldhauser 1999, obr. na str. 80; Čížmář 2008, 84; 2012, 149 (zmínka).

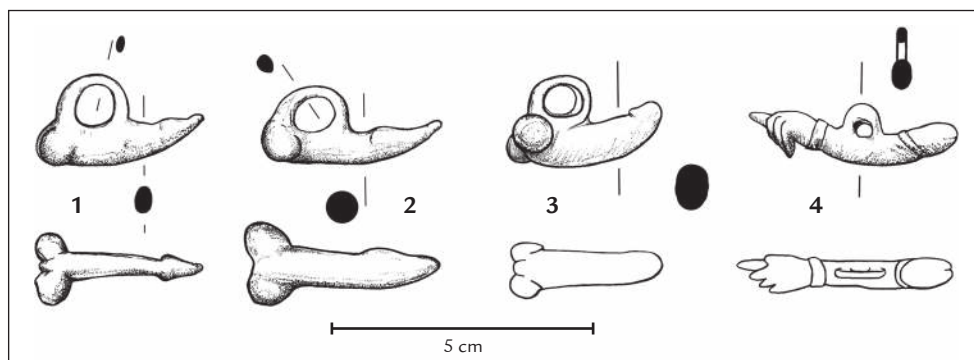
2. bronzový falický závěsek (obr. 1: 2) – bronzová prohnutá tyčinka ve tvaru vztyčeného mužského údů s varlaty, na horní straně na proximálním konci umístěno kruhové závěsné očko, povrch nerovný – poškozen korozí a patinou. Rozměry: d. 36 mm, š. 16 mm. Nálezové okolnosti: neznámé, domněle z pohřebiště v Dobré Vodě u Hořic bez bližších údajů. Uložení: Městské muzeum v Hořicích, inv. č. 13964. Literatura: Kruta 1983, pozn. 59; Waldhauser et al. 1987, 85, 88, Tf. 7: 9; Waldhauser 1999, obr. na str. 80; Čížmář 2008, 84; 2012, 149 (zmínka).

3. bronzový falický závěsek (obr. 1: 3) – krátká bronzová prohnutá tyčinka ve tvaru vztyčeného mužského údů s varlaty, na horní straně na proximálním konci umístěno kruhové závěsné očko. Rozměry: d. 30 mm, š. 11 mm. Nálezové okolnosti: neznámé, jako místo nálezů uvedeno Hradiště u Stradonic. Uložení: Národní Muzeum, inv. č. H1-201625. Literatura: nepublikováno.

4. bronzový falický závěsek (obr. 1: 4) – bronzová prohnutá tyčinka na jedné straně ve tvaru vztyčeného mužského údů bez varlat, na straně druhé ve tvaru levé ruky sevřené v pěst s palcem prostrčeným mezi ukazováčkem a prostředníkem, před rukou kolem tyčinky plochá „manžeta“, na horní straně ve středu závěsku umístěno závěsné očko. Rozměry: d. 41 mm, š. 7 mm. Nálezové okolnosti: neznámé, jako místo nálezů uvedeno Hradiště u Stradonic. Uložení: Národní Muzeum, inv. č. H1-201624. Literatura: nepublikováno.

Závěsky stradonické nebyly dosud publikovány. Nejsou zmíněny ani v žádném archivním dokumentu spojeném s budováním stradonické sbírky (viz zejm. taxační seznam Bergerovy sbírky), a jedná se tedy o předměty dokonale bezkontextové. V případě závěsků z hořického muzea působí sice přehled bibliografie i archivních dokumentů jen skromně, přesto nám však tato dokumentace umožní vytvořit si na ně poměrně jednoznačný názor (viz níže).

Závěsky z hořického muzea svým způsobem uvedl do archeologické literatury – již v souvislosti s dobrovodským pohřebištěm – Jan Filip (1956, Tab. LXVIII: 6). Filip se ovšem omezuje na vyobrazení jednoho z přívěsků na fototabuli společně s nálezy původem z Dobré Vody, artefakty přitom slovně nezmiňuje ani z nich nevyvozuje žádné interpretační závěry. Až Venceslas Kruta (1983) závěsky letmo zmíní jako jeden z výjimečných dokladů kontaktu mezi českým a středomořským prostředím ve středolátenském období. Ve zpracování dobrovodského pohřebiště (Waldhauser et al. 1987, 85, 88, Tf. 7: 9–10) pak Petr Holodňák obezřetně přebírá oba názory: závěsky uvádí jako „*bohužel nepocházející z uzavřeného kontextu*“ (nezpochybňuje však přitom jejich původ z Dobré Vody) a odkazuje na Krutovy vývoody v interpretační rovině. Stejně činí i Miloš Čížmář (2008, 84; 2012, 149). Podotkneme však, že citovaní autoři pro artefakty uvádějí výhradně analogie z doby římské.

■ Obr. 1 Falické závěsky domněle pocházející z pohřebiště v Dobré Vodě u Hořic (1–2) a z oppida Hradiště u Stradonic (3–4). Kresba autor a P. Kazakova.

A právě analogie ze středomořského – či středomořsky akulturovaného – prostředí zásadním způsobem přispívají k úvahám o našem tématu.

O tom

Motiv mužského pohlavního orgánu rozhodně není kulturně natolik specifickým, aby bylo záhodno omezit rozbor jeho uplatnění ve výtvarné produkci na jediné kulturní prostředí. Náš zájem však nepatří falu jako takovému, ale funkci jeho zobrazení v řecko-římském světě, popř. jeho konkrétnímu způsobu zobrazení – bronzovému plně plastickému vyobrazení mužského doplňku v aktivním stavu, opatřenému na horní části závěsným kroužkem. Nelze samozřejmě vyloučit, že se tvůrci hořických závěsků mohli při jejich výrobě obejít bez cizích vzorů (tj. vzorů pro závěsky, tím méně pro jejich figurální námět). Zde se však zaměříme na otázku, zda lze skutečně o hořických bronzových závěscích uvažovat jako o importních předmětech (případné úvahy na téma „Keltové a falus“ ochotně ponechávám autorům k tématu kompetentnějším¹), a pracovně je tak zařadíme do masy bronzových pyjů s očkem, jimiž přetékaají vitríny a depozitáře muzeí římské a římsko-provinciální kultury.

Frekvence, s níž staří Římané mužský úd² zobrazovali či jeho zobrazením doplňovali předměty každodenní potřeby (ač jakýmkoliv falickým aktivitám vzdálené), skutečně zanechá v dnešním pozorovateli jistý údiv či vyvolává nemístná hodnocení, ať už cudné zapýření anebo úvahy o odlišném nastavení životních hodnot a blaženém hédonismu. Takový přístup je však do značné míry zavádějící a vůči tvůrcům i uživatelům falických parafernálií i ne zcela

spravedlivý. Jejich nadšení pro vpodobňování pojednávaného ústrojí mělo totiž důvody přece jen o něco hlubší než zálibu v nervových vzrusech, které toto svěmu nositeli či jeho protějšku prostředkuje.

Rozšířenost falických zobrazení v řecko-římském světě nevyplývá nezbytně ani z jejich role v oficiálním náboženství. V kultu Dionýsa/Bakcha jsou atributem podružným a vystupují spíše v dionýsovských mystériích.³ Hojnější je užití falu coby symbolu plodivé rostlinné i živočišné energie a přenesené i hojnosti a bohatství v kultu Herma a zejména Priapa, božstva, jehož je hlavním – a nepřehlédnutelným – atributem. Aby bylo nicméně Priapově božskosti učiněno zadost, je jeho úd ze zásady zobrazován naddimenzovaný nad rámec lidské anatomie. Atribut zobrazený samostatně bez měřítka Priapovy postavy by ovšem ztratil mnoho na své působivosti, a jednoznačně je tedy preferováno zobrazení celé postavy. Zobrazení falu v domácích kontextech v sobě tedy sice může nést hermovské či priapovské poselství „dej bůh štěstí (= prosperitu a bohatství) tomu domu“. Plný význam řecko-římského ztvárnění samostatného mužského reprodukčního aparátu však spočívá v ještě jiné sféře předkřesťanské duchovní nadstavby, balancující na hraně mezi lidovým náboženstvím a primitivní pověřivostí. Falus je totiž v řecko-římském světě užíván coby amulet proti nečistým silám, zejména proti uhranutí.

Toto tvrzení je asi nejvhodnější přijmout bez zbytečných otázek: řecko-římský svět byl stejně jako všechny (před)moderní společnosti prostoupen hlubokou pověřivostí, která si plně vystoká bez logických argumentací. Tato pověřivost však byla vlastní i tehdejšímu intelektuálnímu

elitám, které se ji snažily uchopit s jistou tápavou racionalizací. Myšlenkovou cestu k výše uvedenému konstatování je tak do jisté míry možno rekonstruovat, rozhodně ale nelze předpokládat, že každý uživatel falických cinglártek nahlédl do všech filosofických zákoutí tohoto argumentačního labyrintu.

Několik textů zejména z prvních staletí nového letopočtu ukazuje na vážnost, která byla v antickém starověku přikládána nebezpečí uhranutí, tedy škodě způsobené „zlým okem“. Nejpodrobněji otázku včetně jejích principů a příčin⁴ rozebírá Plútarchos ve svém spisu *Symposion* (*Quaest. Conv.* V, 7). Latinské slovo *invidere* a od něj odvozené *invidia* lze přeložit jako „závidět“, v prvním významu však jako „nepřátelsky pohlízet“. Tento „závistný pohled“ byl pak podle řecko-římské víry sám o sobě s to své oběti fyzicky ublížit, dokonce ji zbavit života (Plin. *NH* VII, 2, XXVIII, 4). Zejména ohroženy jím byly děti a dospívající (Plin. *NH* VII, 2, XXVIII, 7; Plutarch. *Quaest. Conv.* V, 7.1) a domácí zvířata (Verg. *Bucolica* III, 102–103), na pozoru se však před ním podle svědectví písemných i archeologických pramenů museli mít všichni, jejichž štěstí či úspěch mohly být důvodem závesti.

Proti závistnému oku je nejlepší ochranou útok. Ne náhodou latina nečiní zásadní rozdíl mezi slovy *fascinare*, tj. „uhranout“, a *fascinum* (srv. Kuhnert 1909), tj. všeobecně řečeno amulet proti uhranutí.⁵ Zároveň – a na tomto místě se věci začínají vymykat kontrole moderní racionality – je však *Fascinus* jméno římského božstva (viz dále) uctíváného v Římě ve Vestině chrámu ve formě falu. Pro naše téma je podružné, proč staří Římané světili posvátný falus do péče právě panenským

1 K otázce falických amuletů však podotkneme, že v halštatském ani laténském světě nikterak rozšířeny nejsou: L. Pauli (1975, 119) pro některé artefakty falickou interpretaci nanejvýš nezávazně navrhuje jako jednu z možností, než aby jim ji přikládal. Otázka ityfalickosti v monumentální i drobné plastice rané (např. Hirschlanden) i pozdní doby železné (oppidální drobná bronzová plastika) by přesáhla rámec tohoto příspěvku.

2 Pro veškeré otázky týkající se falu v antickém světě srv. zejm. Harter 1938 a Trombetta 2001.

3 Jednou ze složek dionýsovských mystérií (stejně jako je tomu v mystériích Démétríových, kde falus vystupuje rovněž) je naděje na znovuzrození a zmrtvýchvstání (srv. např. Burkert 1987; Dostálová – Hošek 1997). Falus jako prostředek tvořivé síly hraje v podobných úvahách samozřejmě podstatnou roli a velmi hojně je zobrazován v různých funerálních souvislostech (Harter 1938, 1727–1733). Pro potřeby tohoto příspěvku je toto téma podružné.

4 Tyto úvahy úzce souvisejí s antickými představami o fungování zraku: srv. Lucretius, *De Rerum Natura* IV 54nn (zejm. 262–264).

5 Magie zde prostě stojí proti magii – ostatně jedním z charakteristických amuletů je v řeckém světě (a ve východním Středomoří jím stále zůstává) právě oko (dále například gorgoneion či býčí hlava).

6 „*Fascinus, imperatorum quoque, non solum infantium, custos, qui deus inter sacra romana a vestalibus colitur, et currus triumphantium, sub his pendens, defendit medicus invidiae, iubetque eosdem respicere similis medicina linguae, ut sit exorata a tergo fortuna gloriae carnifex.*“

7 Pro jemnější klasifikace srv. např. Bishop 1988; Del Hoyo – Hoys 1996; Deschler-Erb – Božič 2002.

kněžkám i to, do jaké míry si své falické kompetence mezi sebou dělila (popřípadě do jaké míry byla totožná) dvě římská božstva uctívaná ve formě falu – Fascinus a Mutunus Tutunus. Podstatné je, že slovo *fascinum/-inus* pro Římana označovalo (jakýkoliv) amulet a zároveň i falus, přičemž nejpozději od augustovského období se jím chápe i falus nikoliv nezbytně božský – Horatius (*Epodon* VIII, 18) již jej užívá pro prosté pojmenování součásti mužské (svě vlastní) anatomie.

Klíčová pasáž z Plinia (*NH* XXVIII, 8) sjednocuje tyto nespojitě náznaky do jisté míry v jeden celek: „... *bůh Fascinus je ochráncem nejenom dětí ale i vojevůdců*. [Jeho obraz] je chován mezi svátostmi římského lidu v chrámu Vesty a věšen na vůz vojevůdce v triumfálním průvodu, aby jej jakoby lékař závidí [„*medicus invidiae*“] chránil před uhranutím, podobně jako je *triumfátor* [otrokem stojícím s ním na voze] nabádán k pokoře.“⁶ Podobně lze zmínky o falu jako ochránci před působením závidného oka – více či méně explicitně – najít i na dalších místech: na ochranu zahrad v nich bývala podle Plinia (*NH* XIX, 19.4) stavěna *satyrica signa*, což lze chápat jako sochy satyrů, ale i jako vyobrazení charakteristického anatomického atributu těchto Dionýsových průvodců; Varro (*Ling. Lat.* VII, 97) zmiňuje „*necudnosti věšené na krk chlapcům na ochranu před zlem*“. Jako improvizované amulety lze chápat i (podle dnešního chápání) vulgární, podle tehdejšího spíše apotropaická, tedy ochranná gesta opakovaně zmiňovaná antickými autory: vztyčený prostředník (Martial. *Epigr.* VI, 70. 5: *digitus impudicus stendere*; Juvenal. *Sat.* X, 53: *medium ostendere ungues*) či pěst sevřenou do gesta *fica* s palcem prostrčenou mezi ukazovákem a prostředníkem (Ovid. *Fasti* V, 433).

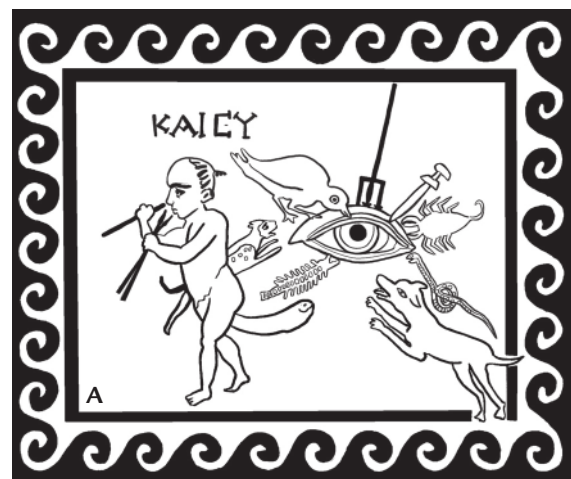
Představa útoku mužským údem proti oku (ostatně opakovaně v antickém starověku vyobrazovaná: srv. **obr. 2a,b**) je zajisté nemálo bizarní. Máme jen málo rozumových opor, abychom rozhodli, zda za touto nepravděpodobnou dvojicí soupeřů vidět snahu o rozptýlení závidného pohledu kuriózním či směšným předmětem (Plut. *Quaest. Conv.* V, 7), či zda lze uhranutí chápat jako projev negativního – ženského – principu, proti němuž je nejlépe

vztyčit symptom principu mužského *par excellence* (Trombetta 2001). Podstatné je, že klasická literatura nabízí řadu případů napjatých vztahů mezi mužským údem a lidským okem (srv. zejm. Trombetta 2001). Pro příklad uveďme L. Caecilia Metella, který pozbyl zraku poté, co z plamenů zachránil Palladium chované ve Vestině chrámu v Říme (kde – připomeňme – byl uctíván mj. Fascinus). Prameny výslovně uvádějí, že se jednalo o boží trest za porušení zákazu vstupu mužů do svatyně (Dionýsios *Hal.* II, 21.3). Uzavřeme tedy tvrzením, že písemné prameny (kombinací přímých i nepřímých důkazů) dokládají, že falus byl v antickém Středomoří chápán jako amulet proti uhranutí závidným okem. A vydejme se na pevnější půdu archeologických pramenů.

Archeologie falu v římském světě

Za těchto okolností je bezpředmětné rozlišovat mezi archeologickými a ikonografickými prameny: stejnými apotropaickými schopnostmi je nadáno zobrazení falu jak tří-, tak i dvourozměrné a rovněž faly zobrazené na mozaikách (srv. např. **obr. 2a,b**), provedené v reliéfu na městských hradbách (Lugli 1956, 96–99) či v soukromých domech (různé příklady uvádí Herter 1938, 1736–1737) tedy plní funkci „amuletů“ příslušné nemovitosti. Podobnou funkci „falů domácího“ vykonávají pak rozličné volné plastiky, bronzové lampy či jiné falicky utvářené domácí náčiní, vypodobňující hlavního hrdinu tohoto článku tu samostatně, tu opatřeného zvonečky (i ony nesly apotropaickou funkci), křídly, končetinami či jinými prostředky (srv. např. Galiazzo 1979, 123, No 35; Del Hoyo – Hoys 1996, Fig. 3, atd.).

Samostatnou, mimořádně obsáhlou kategorií artefaktů využívající apotropaických schopností mužského reprodukčního aparátu tvoří pak osobní amulety, které jsou hlavním námětem tohoto článku. Středomořské falické amulety lze rozdělit do několika základních skupin:⁷ mužské genitálie mohou být zobrazeny čelně v klidovém stavu (v horní části je pak předmět opatřen kroužkem či příčným břevnem sloužícím k zavěšení) nebo je vztyčený falus

■ **Obr. 2** Falus proti závidnému oku: mozaiky z doby římské. **A** Antiochia nad Orontem, Turecko, „Dům zlého oka“ (podle Levi 1947); **B** Moknine, Tunisko (podle Trombetta 2001). Překreslila P. Kazakova.

ztvárněn z profilu (a opět opatřen závěsným očkem). V obou případech může být vyobrazení více či méně naturalistické či schématické. Poslední formou (do jisté míry) falického amuletu je pak již zmiňovaná ruka sevřená do penetračního gesta (it. *mano fica*). Tyto tři formy pak mohou být různě kombinovány: nejběžnější je přímá či prohnutá tyčinka, opatřená závěsným otvorem a utvářená na jedné straně do tvaru falu, na straně druhé do gestikulující ruky (popřípadě na obou koncích do falu); k takovému závěsku mohou být ještě na středu spodní strany připojeny frontálně zobrazené genitálie v klidovém stavu. Falus může být krom toho i prostě reliéfně vyobrazen například na medailonu (Mikler 1997, 20–21, Taf. 10: 5–12: 4) nebo na prstenu či gemě v prstenu zasazené.

Podobné falické amulety se ve Středomoří vyskytují od velmi rané doby. Nejstarší mně známý amulet typu falus-*fica* pochází z tofetu zkoumaného ve foinickém Tyru a datovaného do 9.–7. stol. př. Kr.

Takové mnohoprvkové závěsky zůstanou pak v užívání po celé první století po Kr. (Bishop 1988, 98, typy 6d, 10a–t, fig. 46, 48–49; Deschler-Erb 1999, 54–55, Taf. 27: 539–550; Ortisi 2015, 48, Abb. 15), a to coby amulety osobní, ale také jako součást – přirozeně ochranná – postroje jezdeckých a tažných zvířat. Postupně – od pokročilého 1., zejména pak ale ve 2. a 3. stol. po Kr. – však na jejich místo nastupují prosté jednostranné anatomické závěsky, kde závěsný kroužek nese jediný vztyčený falus včetně varlat bez dalších doplňků (Oldenstein 1976, 158–160; Riha 1990, 74, Tf. 31: 720–721; Deschler-Erb 1996; Bolla – Tabone 1996, 266–268; Bolla 1997, 111 s další literaturou).

Zhodnocení

Závěsky ze Stradonic a Dobré Vody?

Je nasnadě, že tento typologicko-chronologický náčrt lze jen velmi obtížně uvést v soulad s předpokládanými údaji o původu čtyř studovaných závěsků. Jednostranné bronzové anatomické závěsky vznikají ve Středomoří ne dříve než tři staletí po uložení posledního dobrovodského pohřbu a sto let po opuštění stradonického oppida. Ani pro oboustranný stradonický závěsek nelze předložit žádnou soubudou analogii. Tato absence zřejmě není dána ani stavem poznání: zatímco v císařském období jsou falické závěsky nejsystematičtější nacházeny ve vojenských táborech, ze zkoumaných táborů republikánského období žádné analogické artefakty známy nejsou (Numantia: Luik 2002; Cáceres el Viejo: Ulbert 1984; Alesia a další caesarovské tábory v Galii: souhrnně Poux 2008). Nezbyvá než konstatovat, že čtyři zkoumané závěsky údajně pocházející ze Stradonic a z Dobré Vody u Hořic – má-li se jednat o středomořské importy – nemohou být autentickými nálezy z těchto lokalit.

V případě Stradonic takové tvrzení nepřekvapí: problematičnost stradonických sbírek je obecně známa a u artefaktů postrádajících jakýkoliv údaj o sbírkovém původu – jako právě oba falické závěsky – je nebezpečí kontaminace mimořádně vysoké.

V případě dobrovodských závěsků si můžeme učinit názor díky dostupným archivním materiálům. Do „hlavního katalogu“ (přírůstkové knihy) hořického muzea byly závěsky zapsány 13. 5. 1927 spolu se čtyřmi dalšími bronzovými předměty: dvěma dutými kruhy (*koppelringy*) a jednou plochou diskovou destičkou s otvorem uprostřed. U žádného z těchto předmětů není uveden jakýkoliv údaj o jejich původu (obr. 3). V meziválečném inventáři archeologické sbírky (list 28) jsou výslovně uvedeny jako „bez naleziště, snad D.[olní] Dobrá Voda“ (obr. 4). Na inventární kartě zhotovené v padesátých či šedesátých letech dvacátého století (obr. 5) se již dočítáme, že podle „určení dr. Filipa z let 1940–1944“ se jedná o „jazýčky od pasu a řetězů“. Jako místo nálezu je opět uvedena „snad Dobrá Voda“. Jak jsme viděli v úvodu, ve Filipově monografii již na slovíčko „snad“ nedošlo, a závěsky tak od té doby mohly být bez zaváhání spojovány s dobrovodským pohřebištem. Filip bezpochyby při práci v hořickém muzeu nedospěl k žádným zjištěním, která by ho mohla přesvědčit o místním původu závěsků (inventární karta

by pak neopakovala vágní údaje z předválečného inventáře). Zároveň, i když oba bronzové *koppelringy*, nabyté muzeem spolu se závěskými, bezpochyby pocházejí z výbavy středolaténských hrobů, neplatí totéž nezbytně pro bronzový disk, který byl rovněž získán téhož dne. Předměty nabyté hořickým muzeem 13. 5. 1927 tak nemusejí ani v nejmenším tvořit původní archeologický soubor či pocházet z jediného naleziště.

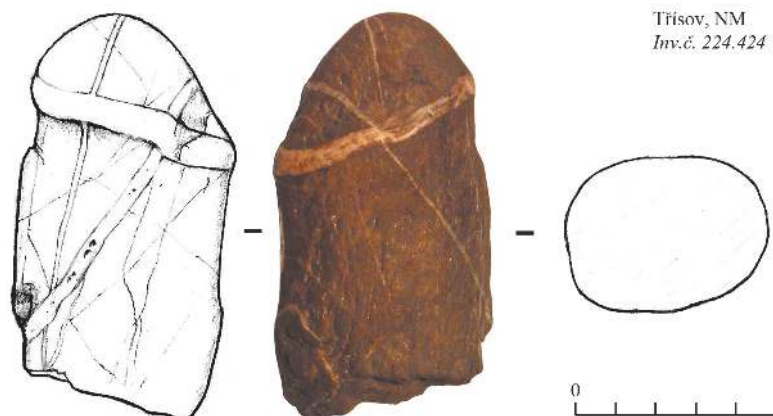
Na základě srovnání s analogickými artefakty ze Středomoří a ze studia dochované dokumentace se tedy zdá pravděpodobné, že oba závěsky byly mezi nálezy z Dobré Vody zahrnuty omylem. Jedná se tedy o nálezy bezkontextové, bez reálného vztahu k pohřebišti, pravděpodobně získané prostřednictvím starožitnického trhu a pocházející odkudsi z území rýnských či dunajských provincií římské říše.

...a přece

Tento příspěvek si nicméně neklade za cíl dosáhnout naprosté kastrace českého latěnu. Pomineme-li zde falické parafernálie místního

Skupina	Předmět	Lokalita	C. inv.
laténská	zavěsky	? Dobrá Voda	A-515
Podskupina		Uložení	C. přir. 13 963 - 64
Způsob nabytí:		Určil:	
Datum:		Datum:	
		dr. Filip	
		1940 - 1944	
Dvě stejné bronzové závěsky. Jazýčky z přesek nebo od pasů a řetězů. Vespod s velkým ouškem k navlečení, nad nímž po stranách jazýčku jsou kulovité výčnělky. Místo nálezu: snad Dobrá Voda. Rozměry: délka 3,3 cm, ø otvoru 0,6 cm.			

■ Obr. 5 Inventární karta hořických závěsků.

■ Obr. 6 Kamenný falus z oppida Trisov (NM inv. č. H1-224424). Kresba L. Šmahelová.

■ Obr. 7

Kostěný falický
závěsek z oppida
Stradonice (podle
Příč 1903).

původu – například kuriózum, jakým je příslušně utvářený valoun, jistě ne náhodou přinesený do areálu třísovského oppida (**obr. 6**) –, lze poukázat na několik artefaktů středomořského typu, a tudíž možná i středomořské apotropaické funkce (je nicméně otázkou, zda i středomořského původu).

Jedná se v první řadě o skupinu ruček sevřených do gesta *fica*, původem z moravských lokalit Bořitov, Ptení a Staré Hradisko, kterou plně představil již M. Čížmář (2008; 2012, 149, 154–155, **obr. 6**), zadruhé o nenápadný kostěný závěsek, publikovaný Josefem Ladislavem Píčem jako stradonický nálezy (**obr. 7: Příč 1903**, Tab. XLV: 35; předmět poprvé identifikoval Dragan Božić: *Deschler-Erb – Božić 2002*, 39). Předmět lze zařadit do výše pojednané skupiny frontálně zobrazených falických závěsků, a to do jeho schématické varianty zdobené vyvrtávanými kroužky. Blízké analogie z punského světa či z vraku ve Spargi (viz výše) předmět řadí do 2.–1. stol. př. Kr. Takto úzce vymezená datace dobře ladí s chronologií nálezště je pak podle mého názoru pádným argumentem pro autenticitu nálezu.

Není přirozeně známo, kdy a za jakých okolností dospěl předmět na oppidum ani jakým způsobem zde byl užíván. Lze se nicméně domnívat, že se tak nestalo v závěrečné fázi sídlště: mocné středomořské *fascinum* by jistě ochránilo oppidum před zánikem a celou pozdně laténskou civilizaci před zhroucením jako domeček z karet.

Použitá literatura

Alekseeva, E. M. 1975, 1982: Античные busy северного причерноморья. Свод археологических источников. Археология СССР G1–12. Москва.
Bishop, M. C. 1988: Cavalry equipment of the Roman army in the first century A.D. In: J. C. Coulston (ed.), *Military Equipment and the Identity of Roman Soldiers*. Proceedings of the Fourth Roman Military Equipment Conference, BAR International Series 394. Oxford, 67–194.
Bolla, M. 1997: Bronzi figurati romani nelle civiche raccolte archeologiche di Milano. *Rassegna di studi del Civico museo archeologico e del Civico gabinetto numismatico di Milano*. Notizie dal chiostro del monastero maggiore. Supplemento 17.
Bolla, M. – Tabone, G. P. 1996: Bronzistica figurata preromana e romana del Civico Museo archeologico «Giovio» di Como. Como.

Burkert, W. 1987: *Ancient Mystery Cults*. Cambridge. London.
Čížmář, M. 2008: Latěnezeitliche bronzene Hand- und Fussanhänger aus Mähren, *Archäologisches Korrespondenzblatt* 38/1, 81–85.
Čížmář, M. 2012: Nálezy drobné lidské a zvířecí plastiky z Moravy. In: G. Březinová – V. Varsík (eds.), *Archeológia na prahu histórie. K životnému jubileu Karola Pietu*. Nitra, 145–173.
Del Hoyo, J. – Hoys, A. M. 1996: Clasificación funcional de amuletos fálcos en Hispania. In: *Espacio, Tiempo y Forma. Seria II. Historia Antigua*, T. 9, 441–466.
Deonna, W. 1938: *Le mobilier délien*. Exploration Archéologique de Délos 18/1. Athina.
Desbat, A. – Maza, G. 2008: Les militaria césariens découverts à Lyon et à Vienne. In: M. Poux, M. (ed.), *Sur les traces de César*. Actes de la table ronde du 17 octobre 2002 (Glux-en-Glenne). Coll. Bibracte 14. Glux-en-Glenne, 237–250.
Deschler-Erb, E. 1999: Ad arma! Römisches Militär des 1. Jahrhunderts n. Chr. in Augusta Raurica (Forschungen in Augst, 28). Augst.
Deschler-Erb, E. – Božić, D. 2002: A Late Republican bone pendant from the Münsterhügel in Basel (CH), *Instrumentum* 15, 39–41.
Dostálová, R. – Hošek, R. 1997: *Antická mystéria*. Praha.
Fernández, J. H. – López Grande, M. J. – Mezquida, A. – Velásquez, F. 2009: Amuletos púnicos de hueso hallados en Ibiza. *Eivissa*.
Filip, J. 1956: *Keltové ve střední Evropě*. Praha.
Fingerlin, G. 1986: Dangstetten I, Katalog der Funde (Fundstellen 1 bis 603). *Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte von Baden-Württemberg* 22. Stuttgart.
Fingerlin, G. 1998: Dangstetten II: Katalog der Funde (Fundstellen 604 bis 1358). *Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte von Baden-Württemberg* 69. Stuttgart.
Galiazzo, V. 1979: *Bronzi romani del Museo Civico di Treviso. Collezioni e musei archeologici del Veneto*. Roma.
Herter, H. 1938: Phallos. In: (Pauly – Wissowa) *Realencyclopädie der Classischen Altertumswissenschaften*, Bd. 38 Petros bis Philon. Stuttgart, 1681–1748.
Kruta, V. 1983: L'Italie et l'Europe du Ve siècle au début du IIe siècle av. n.è. *Savaria* 16, 203–221.
Levi, D. 1947: *Antioch mosaic pavements*. Princeton.
Lugli, G. 1956: *La tecnica edilizia romana*. Roma.
Luik, M. 2002: Die Funde aus den römischen Lagern um Numantia im Römisch-Germanischen Zentralmuseum. *Kataloge vor- und frühgeschichtlicher Altertümer* 31. Mainz.
Mikler, H. 1997: *Die römische funde aus Bein im Landesmuseum Mainz*. Monographies Instrumentum 1. Montagnac.
Müller, M. 2002: *Die römischen Buntmetallfunde von Haltern*. Bodentaltertümer Westfalens 37. Mainz.
Nenna, M.-D. 1999: *Les Verres*. Exploration Archéologique de Délos XXXVII. Paris.
Oldenstein, J. 1976: Zur Ausrüstung römischer Auxiliareinheiten, *Berichte RKG* 57, 49–284.
Ortisi, S. 2015: *Militärische Ausrüstung und Pferdgeschirr aus den Vesuvstädten*. Palilia 19. Wiesbaden.

Pallarés Salvador, F. 1979: La nave romana di Spargi. *Relazione preliminare delle campagne 1977–1980*, *Rivista di Studi Liguri* 45, 140–182.
Pauli, L. 1975: *Keltischer Volksglaube*. Amulette und Sonderbestattungen am Dürrnberg bei Hallein und im Eisenzeitlichen Mitteleuropa. *Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte*, Bd. 28. München.
Píč, J. L. 1903: *Starožitnosti země České II. Čechy na úsvitě dějin*, sv. 2. Hradiště u Stradonice jako historické Marobudum. Praha.
Poux, M. 2008: *L'empreinte du militaire tardo-républicain dans les faciès mobiliers de La Tène finale*. Caractérisation, chronologie et diffusion de ses principaux marqueurs. In: M. Poux (ed.), *Sur les traces de César*. Actes de la table ronde du 17 octobre 2002 (Glux-en-Glenne). Coll. Bibracte 14. Glux-en-Glenne, 299–432.
Riha, E. 1990: *Der römische Schmuck aus Augst und Kaiseraugst*. *Forschungen in Augst* Bd. 10. Augst.
Siebert, G. 1973: *Mobilier délien en bronze*. In: *Études Déliennes*. Bulletin de Correspondance Hellénique, Suppl. 1. Athina, 555–587.
Trombetta, P.-J. 2001: *La guerre des gaules (phallus d'Île-de-France et d'ailleurs)*. In: *Actes des journées archéologiques d'Île-de-France 1999: Religions, rites et cultes en Île-de-France*. Paris, 83–115.
Ulbert, G. 1984: Cáceres el Viejo: ein spätrepublikanisches Legionslager in Spanisch-Extremadura. *Madrid Beiträge* 11. Mainz.
Waldhauser, J. 1999: *Jak se kopou keltské hroby*. Praha.
Waldhauser, J. et al. 1987: *Keltische Gräberfelder in Böhmen*. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 68, 1987, 25–224.

Summary

Imported Phallic Pendants in La Tène Bohemia?

The paper presents four bronze phallic pendants allegedly discovered in the middle La Tène necropolis of Dobrá Voda near Hořice in NE Bohemia and in the oppidum of Stradonice and considered to be imports from the Mediterranean. The parallels from the Mediterranean as well as the testimony of the archive documents disprove nevertheless such a hypothesis. The pendants should be considered to be of antiquarian origin. It was only by mistake that they passed as authentic finds from the abovementioned sites. Other imported pendants with the same iconography are nonetheless present in Bořitov and Staré Hradisko in Moravia as well as in Stradonice in Bohemia.

Jan Kysela, Ústav pro klasickou archeologii FF UK,
adresa: Celetná 20, 116 42, Praha 1,
e-mail: jan.kysela@ff.cuni.cz

Předložená práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Národní muzeum (DKRVO 2015/xx, 00023272).